

VISZT ERZSÉBET–ADLER JUDIT

Bérek és munkaerőköltségek Magyarországon az EU-integráció tükrében

A fejlettségi szintek alakulása, azok nemzetközi összehasonlítása mindig is komoly módszertani és gyakorlati korlátokba ütközött. A GDP egy főre jutó szintjével és az árszínvonnal kapcsolatos nemzetközi statisztikai elemzések, összehasonlítások igazolták, hogy a hetvenes, nyolcvanas években egyre jobban nőtt a kelet-európai országok leszakadása. Az elemzők ezt az időszakot a „késleltetett stagnálás” korszakának nevezték (ami korábban az adatok „kozmetikázása” miatt részben rejtve maradt). A mesterségesen létrehozott devizaárfolyamok is nehezítették az összehasonlító munkákat, mindenekelőtt a vásárlóerő-paritáson végzett vizsgálatokat. Az elmúlt években azonban egyre jobban bővül az a nemzetközi statisztikai adatbázis, amely lehetővé teszi Magyarország felzárkózási folyamatának nyomon követését. A tanulmány szerzői Magyarország EU-országoktól való lemaradásának mértékét elemzik, rámutatva arra is, hogy a tagországok fejlettségi szintjei, átlagbérei, bérköltségei az EU-n belül is – a végbemenő konvergenciafolyamatok ellenére – nagymértékben különböznek egymástól.*

Az Európai Unió országaiban a gazdasági fejlettségi szintek hosszú idő távlatában közelednek egymáshoz, s a korábban is megfigyelhető konvergencia az elmúlt években felerősödött. Az Európai Unió dokumentumai explicit módon is kifejezik az elmaradott országok, régiók felzárkóztatásának, konvergenciájának fontosságát. A strukturális alapok létrehozása és működtetése is az utolérést szolgálja. A gyengébben fejlett EU-tagállamok (Spanyolország, Portugália, Görögország, korábban Írország) az átlagosnál gyorsabb ütemben fejlődnek, mint a magasabb fejlettségű EU-tagállamok, s lassú felzárkózás figyelhető meg.¹

Ha a fejlődést hosszabb távon vizsgáljuk, láthatjuk, hogy a későn csatlakozó, a nyolcvanas évek közepén EU-taggá váló Portugália és Spanyolország felzárkózása már jóval előbb, a hetvenes évek olajválságát megelőző időszakban elkezdődött, s – alacsonyabb növekedési ütemre váltva – végig az EU átlaga feletti növekedést értek el. Érdekes Írország példája, amely sokkal az EU-belépés után, csak a kilencvenes években kezdett – a markáns gazdaságpolitikai váltás után – igen dinamikus fejlődni (1. táblázat).

* A cikk alapjául szolgáló tanulmány a Gazdasági Minisztérium támogatásával készült.

A rovat a Külügyminisztérium támogatásával jött létre.

¹ A cikk alapvetően az OECD statisztikai adatbázisára támaszkodik: a fejlettségi szintek valutaparitáson és vásárlóerő-paritáson történő összehasonlításához a National Account és az Economic Outlook című időszaki kiadványokat használtuk fel.

1. táblázat

A GDP éves átlagos növekedési üteme az 1950–1998 közötti időszakban (százalék)

Ország	A növekedés üteme	Ország	A növekedés üteme
Egyesült Királyság	2,1	Finnország	3,1
Svédország	2,1	Ausztria	3,5
Dánia	2,5	Olaszország	3,4
Hollandia	2,6	Írország	3,7
Belgium	2,7	Spanyolország	3,4
Franciaország	2,8	Portugália	3,9
(Nyugat)Németország	3,3	Görögország	3,7

Forrás: OECD [2000].

Az egyes fejlődési periódusokat vizsgálva, megállapítható, hogy a növekedési ütem és az Európai Unióba való belépés között nem fedezhető fel különösebben szoros kapcsolat, ami arra enged következtetni, hogy az *EU-tagság önmagában nem elegendő feltétele a gyors felzárkózásnak*; az 1973-ban taggá váló Írország nagyobb léptékű felzárkózása a kilencvenes években következett be, míg az 1986-ban az EU-ba belépő Portugália és Spanyolország már a hatvanas években megkezdte a felzárkózást (2. táblázat). Mégis: az EU-tagok fejlettségi szintje közelebb került egymáshoz az elmúlt évtizedekben, mert az EU fennmaradása, eredményes fejlődése csak akkor valósulhat meg, ha igen nagy különbségek a tagországok között tartósan nem maradnak fenn (3. táblázat).

2. táblázat

A GDP évi átlagos növekedési üteme az 1950–1998 időszak négy periódusában néhány EU-országban (százalék)

Ország	1950–1960	1961–1973	1974–1990	1991–1998
Olaszország	5,4	4,5	2,5	1,1
Írország	2,2	3,7	3,3	6,6
Spanyolország	3,7	6,2	1,9	2
Portugália	3,8	6,7	2,6	2,4
Görögország	5,1	7,1	1,5	1,5
Európai Unió	4,1	4	2	1,1

Forrás: OECD [1998].

3. táblázat

A GDP színvonalának összehasonlítása néhány EU-országban, 1960–1998-ban (Európai Unió = 100 százalék)

Ország	1960	1973	1990	1998
Olaszország	88	94	100	102
Írország	61	59	71	110
Spanyolország	57	75	72	79
Portugália	39	55	60	67
Görögország	43	63	57	59
Európai Unió	100	100	100	100

Forrás: OECD [1998].

A kelet-európai országok fejlettségi színvonalának növekvő divergenciája

A kelet-európai országokban a nyolcvanas évek végén elkezdődő rendszerváltás várt legfontosabb gazdasági következménye hosszú távon a jövedelmek felzárkózása a fejlett országokéhoz. Az elmúlt évtizedben azonban az átalakuló országok igen eltérő növekedési pályát követtek, egyes országoknak sikerült fenntartható növekedési pályára lépniük, mások lemaradása tovább nőtt. *A kelet-európai átalakuló országok széles körében a gazdaság fejlettségi szintje nem közeledett, ellenkezőleg, egyre távolodott egymástól.* Az egy főre jutó GDP-t tekintve Lengyelország például már 1995-ben elérte az 1989. évi szintet, míg az Szlovéniának csak 1998-ban sikerült. Albánia és Bulgária – bár a mélyponton valószínűleg már túl vannak – még a rendszerváltás előtti szint közelébe sem kerültek. Oroszország gazdaságának tartós válságát jól tükrözi, hogy a GDP 1999. évi szintje még az 1989. évi szint 60 százalékát sem érte el.

Magyarország 1994–1997 között lassú ütemű, majd 1997-től felgyorsuló GDP-növekedés mellett 1999-ben érte el a GDP volumenének rendszerváltás előtti szintjét. E kedvező növekedési ütem ellenére azonban *a fejlett országokhoz viszonyítva a gazdasági helyzet a kilencvenes években nem javult: a magyar gazdaság egy főre jutó GDP-ben kifejezett fejlettségi szintje vásárlóerő-paritáson az Egyesült Államok fejlettségi szintjének egyharmadát, az EU-országokénak mintegy felét teszi ki.* Lengyelország szintje ennél jóval alacsonyabb, 1998-ban a magyarnak 61 százaléka volt, míg Csehországé a magyarnál 22 százalékkal magasabb volt. A többi társult ország fejlettségi különbsége is óriási: a legfejlettebb Szlovénia fejlettségi szintje háromszorosa a legelmaradottabb Bulgáriának. Itt azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy az EU-n belüli országokban is nagy a szóródás: a legszegényebb Görögország és a leggazdagabb Luxemburg között két és félszeres a differencia. Viszont a legszegényebb EU-országok is jóval – Spanyolország 1,5-ször, Portugália 1,4-szer, Görögország 1,3-szor – fejlettebbek, mint Magyarország.

Különösen az átalakuló országokban és a gyengébben fejlett EU-tagállamokban van jelentős különbség a valutaárfolyamon és a vásárlóerő-paritáson kifejezett értékek között. A különbséget alapvetően az okozza, hogy az egyes gazdaságok között még mindig *jelentős árszintbeli és árszerkezeti eltérések* vannak, bár már eddig is jelentős áralkalmazkodási folyamatok zajlottak le. Magyarország esetében a relatív árszint körülbelül fele a 29 OECD-országénak, ami jóval alacsonyabb a leggyengébben fejlett EU-országokénál is. Figyelmet érdemel, hogy nagyok a különbségek az EU-országok között is, ahol a skandináv országok „vezetnek” és az ibériai országok relatív árszínvonal a legalacsonyabb. Tény azonban, hogy az EU-országokban a két módon számba vett fejlettségi szint nem áll olyan távol egymástól, mint a csatlakozás előtt álló országokban. A társult országokban, így Magyarországon is egyre közelebb kerül egymáshoz a két módon számba vett fejlettségi szint, annak következtében, hogy felértékelődik a forint az euróhoz képest, és folytatódik az árszínvonal közeledése az Európai Unió országokéhoz.

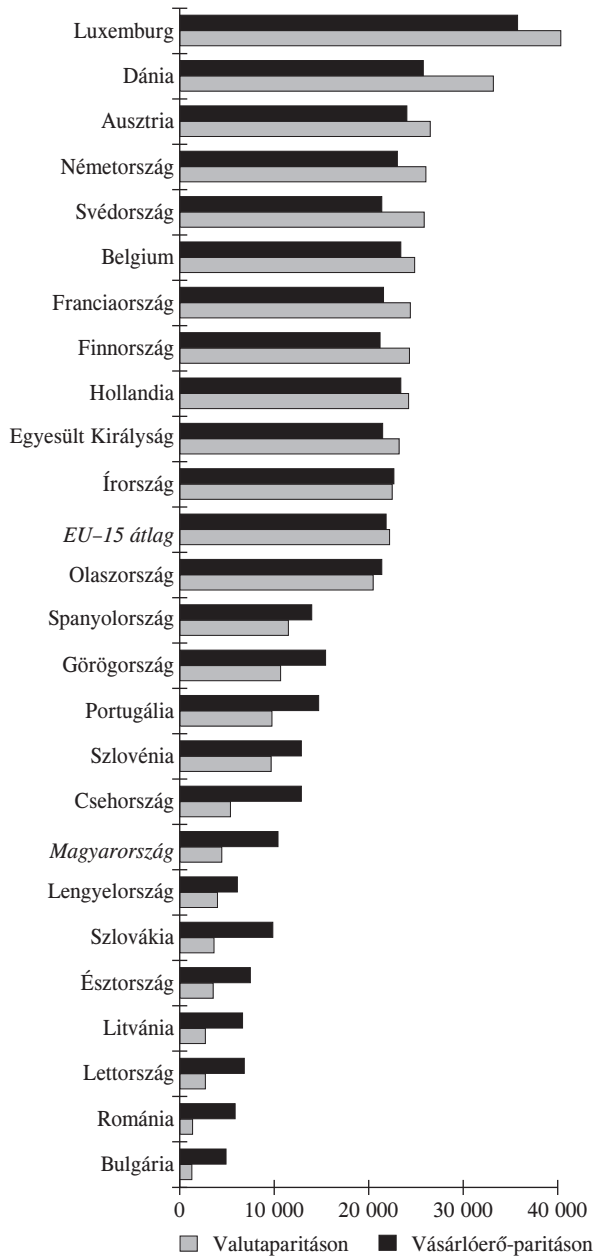
Bérszintek és bérdifferenciák Magyarországon és az Európai Unióban

Az Európai Unióhoz történő *felzárkózás* egyik sarkalatos kérdése a bérek felzárkózása, amely alapvetően két nézőpont miatt kerül előtérbe: egyrészt a gazdaság nemzetközi versenyképessége, másrészt a társadalmi jólét, életszínvonal alakulása szempontjából. A nemzetközi versenyképesség alakulásának összehasonlító vizsgálatai inkább a valutaparitáson, míg a jóléti megközelítésük inkább a vásárlóerő-paritáson számított béreket veszik alapul.

Bármely megközelítésben vizsgáljuk azonban a magyar bérszínvonalat, igen jelentős az elmaradás az EU-országokhoz képest. *A bérek nemzetközi összehasonlítása pedig arra*

1. ábra

Az EU és a csatlakozásra váró országok fejlettségi szintje az egy főre jutó GDP alapján, 1999 (dollár)

Forrás: ENSZ, OECD és KSH.

mutat rá, hogy Magyarországon a keresetek elmaradottsága sokkal jelentősebb, mint azt a fejlettségi szint indokolná. A feldolgozóipari átlagkeresetek valutaparitáson 11, vásárlóerő-paritáson mintegy a 30 százalékát teszik ki az EU-átlagnak, ugyanakkor az egy lakosra jutó GDP 21, illetve 50 százaléka az EU átlagának.

Ezt részben magyarázza az, hogy a rendszerváltást követően a magyar gazdaságban a jövedelemszerzés rendkívül összetetté vált, a bérek hányada az összes jövedelemhez képest csökkent. A béren kívüli jövedelmek számbavétele azonban részben statisztikai, részben adóbevallási okokból csak részleges, az egyre szélesedő vállalkozói réteg adóbevallási készsége gyenge. Kimarad a keletkező jövedelmek jelentős részének számbavétele a szürke- és feketegazdaság magas aránya miatt is. Nem kerülnek be a háztartásijövedelem-statisztikákba a jövedelmek olyan fontos elemei, mint a költségtérítések, a vállalkozói díjak, a nyugdíjpénztárba való vállalati befizetések és az életjáradékok sem. A tényleges jövedelem-színvonal aránya tehát magasabb, de így is jóval alatta marad a fejlettségi színvonalnak.

Az OECD 1998-ban publikált először olyan – bérekre és bérköltségekre vonatkozó – nemzetközi összehasonlítást, amely – a 29 OECD-ország között – a magyar adatokat is tartalmazza (*The tax/benefit...* [1998]). E cikk – hasonló metodika szerinti – számszerű összehasonlítást tartalmaz az újabb publikáció szerint (*Taxing Wages* [1999]). Az adatok a feldolgozóipari fizikai alkalmazottakra vonatkoznak, az éves átlagbéreket mind nemzeti valutában, mind dollárra átszámítva valuta- és vásárlóerő-paritáson tartalmazzák. A számbavétel tehát a dolgozóknak mintegy 20-25 százalékára – országonként eltérő arányára – vonatkozik, attól függően, hogy mekkora a feldolgozóipar aránya, és milyen ott a munka termelékenysége. E kör bérköltségei az export versenyképességének alakulása szempontjából döntőek. 1998-ban Magyarországon a feldolgozóipari fizikai foglalkozásúak havi bruttó átlagkeresete a nemzetgazdaság egészében foglalkoztatott fizikai dolgozókéénak 109,1 százaléka volt, 58,1 százaléka a szellemi foglalkozásúakéénak, és 78,3 százaléka az összes alkalmazásban állókéénak.

Az Európai Unió országaiban foglalkoztatott fizikai munkások éves bruttó átlagbére valutaparitáson 1998-ban 26 575 dollár volt, amelynek a magyarországi adat 11,4 százaléka.² A magyar bérszínvonal a fenti adatok szerint a német bérekéénak csak 9 százalékát és a legalacsonyabb átlagbéru EU-orzágnak, Portugáliának is csak kevesebb mint 40 százalékát teszi ki (2. ábra). Gács Endre hasonló statisztikai módszerekkel számba vett 1996. évi adatokat vetette össze, és megállapította, hogy a magyar bérek az EU átlagának csak mintegy egytizedét tették ki (Gács [1999], *The tax/benefit...* [1998]). Eredményeink tehát ettől alig térnek el, vagyis az 1996. évi adatokkal végzett hasonló vizsgálat óta 1996–1998 között érdemben nem változott a magyar bérek EU-tól való leszakadásának mértéke. Számításaink szerint azonban nemcsak az EU, hanem a magyarhoz hasonló fejlettségi szintű, a nemzetközi piacokon versenytárs CEFTA-országok (Csehország, Lengyelország) bérszínvonalának a magyar csak a 60-70 százalékát éri el.

A valutaparitáson történő összehasonlítás nagymértékben alátámasztja, hogy az exportra termelt áruk bérköltsége nemzetközi összehasonlításban Magyarországon igen kedvező, az egy főre jutó munkaerőköltségek alakulása szempontjából egyértelmű a feldolgozóipari cégek export növelésében való érdekeltsége. Ezek az arányszámok természetesen nemcsak az összehasonlított országok nominálbéreinek alakulása, hanem más tényezők, így a fogyasztói árak, árfolyamok stb. miatt is változhatnak, például a nemzeti valuta dollárhoz képest történő felértékelődése esetén a dollárra átszámított bérek növekednek, a leértékelődés esetén pedig csökkennek.

A vásárlóerő-paritáson számba vett lemaradás kisebb, de a magyar bérszint nem éri el

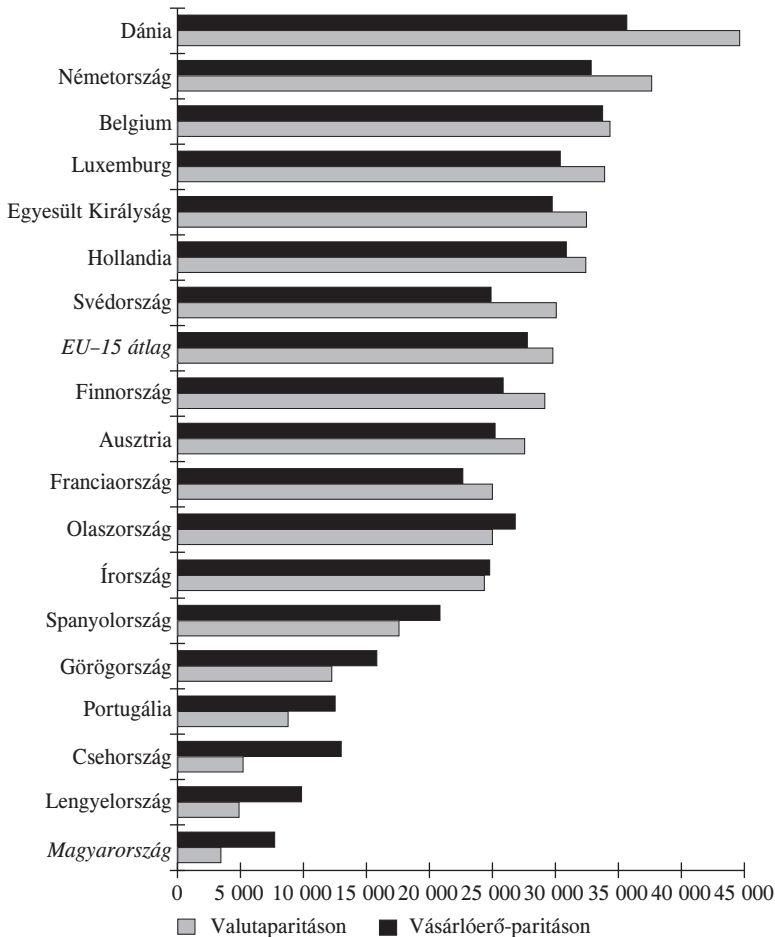
² Az EU-15 bruttó átlagkeresetét a vásárlóerő-paritással átszámított GDP-ből képzett súlyok alapján számítottuk ki, amelynek forrása: OECD [2000].

az EU-országok átlagának egyharmadát sem és a németnek 22, a portugálnak 60 százalékat jelenti.

2. ábra

A fizikai foglalkozásúak egy főre jutó éves bruttó átlagkeresete a feldolgozóiparban nemzetközi összehasonlításban a 15 EU- és három társult országban, 1998

Forrás: saját számítások a *Taxing Wages* [1999] alapján.

A munkaerőköltségek komparatív vizsgálata

A nemzetközi versenyképesség szempontjából azonban a bruttó, személyi jövedelemadó is tartalmazó béren felül a munkáltató által fizetett kötelező járulékok mértéke is fontos tényező, s ebben a tekintetben Magyarország nem tartozik a legjobb helyzetben lévő országok közé. 1998-ban a bruttó béren felül a munkáltatók 47 százalékos kötelező bérjárulékokat, alapvetően társadalombiztosítási járulékot fizettek. Ez a teher 1999-ben kissé csökkent, de így is *magasabb, mint az Európai Unió országaiban* (4. táblázat).

4. táblázat

A bruttó átlagkeresetek és a munkaerőköltségek aránya
az Európai Unió országainak átlagához és néhány országhoz képest (százalék)

Megnevezés	Bruttó átlagkeresetek		A munkaerő költsége valutaparitáson
	valutaparitáson	vásárlóerő- paritáson	
Magyarország az EU-hoz képest	11,4	27,1	32,0
Magyarország Portugáliához képest	39,0	60,2	71,3
Csehország az EU-hoz képest	17,9	47,1	50,8
Lengyelország az EU-hoz képest	16,2	35,4	42,1

Forrás: saját számítások a *Taxing Wages* [1999] alapján.

A munkaerőköltségek és a bruttó bérek hányadosa 1998-ban nagymértékben meghaladta az Európai Unió minden országáét. E szempontból az összehasonlított országok közül csak Lengyelország helyzete hasonló a magyarhoz (3. ábra).

A versenyképesség szempontjából annak is fontos jelentősége van, hogy a bruttó bérek milyen államnak fizetendő, kötelező járulékokat tartalmaznak, hogy ez mennyivel nyomja fel a bruttó bért. Ezt is figyelembe véve, a magyar munkaerőköltségek vásárlóerő-paritáson az EU átlagának 32 százalékát, a legalacsonyabb bérköltségű Portugáliának 71 százalékát tették ki 1998-ban. A 4. táblázat viszont egyértelműen igazolja, hogy az EU-országokban jóval alacsonyabb a bérek alapján az államnak fizetett járulékok aránya, mint Magyarországon. A relatíve magas bérköltségeken alapuló versenyképesség azonban a jelentős bérterhek ellenére is kedvezőbb Magyarországon, mint például a cseh gazdaságban, ahol a bruttó átlagbérek színvonala magasabb a magyarénál, és mint a lengyel gazdaságban, ahol a magyarénál magasabb bérköltségeket a magyarhoz hasonlóan jelentős bérjárulékok terhelik.

Mivel legtöbb OECD-országban adókedvezmény jár a gyermekes családoknak, vagy azok egyéb állami kedvezményben – például családi pótlékban – részesülnek, az összehasonlítást egyedülállókra és kétgyermekes családokra is elvégezzük, erre az adatbázis lehetőséget biztosít (5. táblázat).

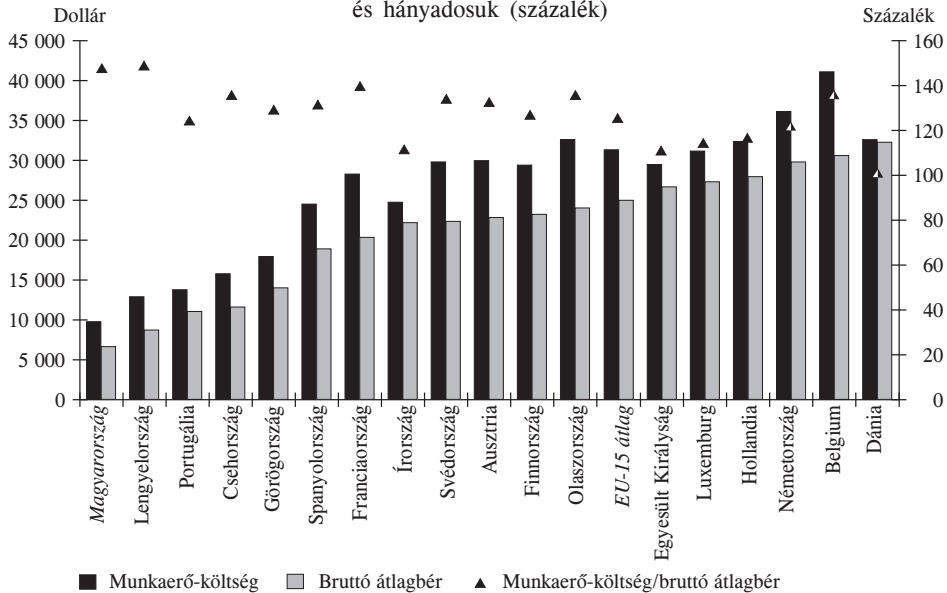
A nettó és bruttó bérek aránya szempontjából Magyarország helyzete az EU átlagához képest mindkét kategória esetében kedvezőbb. Az egyedülálló munkavállalót terhelő elvonás mértéke Magyarországon 29,9 százalék, az EU-ban 32,8 százalék volt, a gyermekeseké nálunk 12,2 százalék az EU 28,1 százalékához képest. A két kategória közötti különbség a családi pótlékból adódik. 1999-ben és 2000-ben pedig a különbség tovább nőtt, tekintettel a személyi jövedelem gyerekek után járó adókedvezményének a bevezetésére.

Bármely kategóriát vesszük is azonban alapul, a magyar bérszínvonal az EU-átlagnak a 30 százalékát nem haladja meg. A kérdés, hogy a bérszínvonal ilyen jelentős lemaradása milyen hatással lesz az ország EU-csatlakozására, illetve csatlakozás esetén a bérek milyen ütemben zárkoznak fel az Európai Unióhoz, és ennek milyen hatásaival kell számolni a nemzetközi versenyképesség szempontjából.

Azt mindenképp fontos szem előtt tartani, hogy az Európai Unióban is igen jelentősek a bérszínvonal-különbségek (6. táblázat). Továbbá, hogy az EU-csatlakozásnak a bérekre, bérszínvonalra gyakorolt hatása nem egyértelmű, az egyes országok beralakulásában az integrációs törekvések, illetve maga a tagság csak egy részlemnek tekinthető. Úgy tűnik, a bérek, az árak és az infláció – egymással is összefüggő – alakulására elsősorban a világ és a regionális konjunkturális tendenciák adta

3. ábra

A munkaerőköltség és a bruttó bérek vásárlóerő-paritáson dollárban és hányadosuk (százalék)

Forrás: saját számítások a *Taxing Wages* [1999] alapján.

5. táblázat

Egyedülálló és kétgyermekesek éves nettó és bruttó átlagkeresete és arányuk a feldolgozóiparban, 1998

Ország	Egyedülállók			Két gyermekesek		
	nettó bér (dollár)	bruttó bér (dollár)	nettó/bruttó bér (százalék)	nettó bér (dollár)	bruttó bér (dollár)	nettó/bruttó bér (százalék)
Ausztria	16 174	22 640	71,4	20 077	22 640	88,7
Belgium	17 690	30 376	58,2	24 155	30 376	79,5
Dánia	18 133	32 053	56,6	22 520	32 053	70,3
Finnország	15 041	23 281	64,6	17 409	23 281	74,8
Franciaország	14 766	20 307	72,7	17 343	20 307	85,4
Görögország	11 418	13 973	81,7	13 631	16 768	81,3
Hollandia	18 226	27 788	65,6	21 564	27 788	77,6
Írország	16 532	22 024	75,1	19 112	22 024	86,8
Luxemburg	20 582	27 304	75,4	27 355	27 304	100,2
Nagy-Britannia	19 906	26 616	74,8	21 985	26 616	82,6
Németország	17 147	29 626	57,9	22 993	29 626	77,6
Olaszország	16 995	23 981	70,9	20 209	23 981	84,3
Portugália	9 198	11 235	81,9	10 223	11 235	91,0
Spanyolország	14 922	18 696	79,8	16 307	18 696	87,2
Svédország	14 676	22 377	65,6	16 545	22 377	73,9
15 EU-ország átlaga	16 726	24 860	67,2	17 918	24 895	71,9
Magyarország	4 795	6 746	71,1	5 919	6 746	87,8
Cseh Köztársaság	9 021	11 689	77,2	12 083	11 689	103,4
Lengyelország	7 418	8 809	84,2	8 175	8 809	92,8

6. táblázat
Az órabérek aránya néhány EU-országban
(Belgium = 100 százalék)

Ország	1977	1980	1985	1990	1997
Franciaország	0,65	0,62	0,85	0,81	0,83
Németország	0,98	0,97	1,11	1,21	1,35
Anglia	0,54	0,80	0,96	0,93	1,22
Írország	0,54	0,63	0,89	0,86	0,91
Spanyolország	0,42	0,53	0,67	0,87	..
Portugália	0,26	0,22	0,24	0,22	0,27
Görögország	0,30	0,32	0,46	0,41	0,41

Forrás: ILO.

lehetőségek, a helyi tradíciók és a szociális jellemzők vannak elsősorban hatással, s kisebb a szerepe valamilyen tudatosnak nevezhető, állam által vezényelt beavatkozásnak. Az árak igazodása viszont sokkal markánsabb volt a korábban felvett országokban, mint a béreké.

Portugália bérszínvonala például végig jelentősen elmaradt a fejlett EU-országokétól, s valutaparitáson nem éri el az EU-átlag egyharmadát sem. A görög bérszínvonal is messze az EU-átlag alatt van. A spanyol bérszínvonal pedig – bár az már a hetvenes évek óta lassan, de viszonylag egyenletesen növekvő – még mindig erőteljesen elmarad a jóval korábban a közösség tagjává lett országok – például Írország, Olaszország vagy Franciaország – bérszintjétől. Az 1995-ben belépő országokban sem mutatható ki az EU-csatlakozás hatásaként bérfelzárkózás. Finnországban például 1990-ig a reálbérlétszám meghaladta a dinamikus németországiét, majd 1990 és 1993 között a bérnövekedés – a szovjet gazdaság összeomlásának hatásaként bekövetkezett válság miatt – lelassult. Később, az európai uniós csatlakozást közvetlenül megelőző években azonban a bérek ismét gyors növekedésnek indultak. Ausztriában a bérszint az EU-csatlakozás előtt az uniós átlag alatt volt, s ez a helyzet továbbra is fennmaradt.

Az ipari bruttó órabérek alakulásának tendenciája nem változott alapvetően az európai uniós csatlakozás hatására sem a nyolcvanas évek közepén csatlakozott ibériai országok, sem az 1995-ben csatlakozott, az előbbieknél sokkal fejlettebb – és így magasabb bérköltségű – országok esetében. Kis éves ingadozásokkal bár, de lényegében azonos mértékben haladja meg az EU-tagok bérszínvonalát a német és az osztrák órabérek színvonala, és csak minimális mértékben tér el az általános trendtől a görög, a spanyol és a portugál béralakulás.

A minimálbérek alakulása

A Szociális Karta – az EU szociális ügyekben mértékadó alapidokumentuma – a tisztességes megélhetéshez szükséges bér alkalmazását tartja kívánatosnak. Magyarország egyelőre nem írta alá a Szociális Karta bérezésre vonatkozó paragrafusát, így az EU nem kérheti számon a bérek színvonalát. A magyar minimumbérek azonban köztudottan nem elégségesek a tisztességes megélhetéshez, és Magyarország messze van az EU-ban szokásos minimálbér/átlagbér arány elérésétől is. Az 1992–1999 közötti periódusban a minimálbérek növekedési üteme lassúbb volt (32 százalék) a bruttó átlagkeresetek emelkedésénél (35 százalék) (7. táblázat).

7. táblázat

A minimálbérek alakulása Magyarországon

Időpont	Havi összege (forint)	A bruttó átlagkereset százalékában
1992. I. 1.	8 000	35,8
1993. II. 1.	9 000	33,1
1994. II. 1.	10 500	30,9
1995. III. 1.	12 200	31,4
1996. II. 1.	14 500	31,0
1997. I. 1.	17 000	29,7
1998. I. 1.	19 500	28,8
1999. I. 1.	22 500	29,1
2000. I. 1.	25 500	31,8
2001. I. 1.	40 000	–

Forrás: Munkügyi Minisztérium, Gazdasági Minisztérium.

Magyarországon az elmúlt évtizedben a dinamikus bér- és árnövekedés eredőjeként a reálkeresetek a nemzetgazdaság egészében mintegy 12 százalékkal csökkentek. A reálkeresetek növekedése 1997 óta folyamatos, bár évről évre csökkenő ütemű. A GDP-re vetített munkatermelékenység becslések szerint 1992 és 1998 között éves átlagban több mint 5 százalékkal emelkedett, miközben a reálkeresetek csökkentek, a bérköltségek alakulása a versenyképesség javulását eredményezte (*Darvas–Simon [1999]*).

A bérek differenciálódásának néhány szempontja

A keresetek alakulását rendkívül sok strukturális résztényező együttesének – egymást erősítő, keresztező, gyengítő – hatása determinálja, ezért meglehetősen nehéz megbízhatóan előre jelezni az EU-csatlakozást követő időszak kereseti alakulását. A csatlakozás az alapfolyamatokat megfejlő pótlólagos hatás lesz, amelynek ereje és iránya sokban függ a gazdaság makrogazdasági folyamatainak alakulásától.

A nominális bruttó bérek 1992 és 1999 között nagyságrendileg három és félszeresére nőttek a nemzetgazdaság egészében, de e mögött jelentős *ágazati átrendeződés* húzódik meg. Trivialitásnak tűnik az a megállapítás, hogy ahol az átlagnál magasabb volt a bérdinamika, ott a bruttó átlagkeresetek nemzetgazdasági átlaghoz viszonyított aránya is emelkedett, és fordítva.

A nemzetgazdasági ágak béralakulása tekintetében számos motiváló tényező játszott szerepet. Ezek közül kiemelt jelentőségű a vállalkozások *nagyság szerinti* eloszlása. Azokban a versenyszférában működő ágazatokban, ahol sok a magántulajdonú kisvállalkozás, s a keresetek egy része illegális formában, illetve alvállalkozói jövedelemként jut a munkavállalók birtokába, ez kihat a nagy cégek kereseti viszonyaira is, vagyis lefelé nyomja a teljes munkaidősök legális kereseti színvonalát (például vendéglátás, szállás-hely-szolgáltatás, kereskedelem, építőipar). A válságágazatok legális keresetei is visszestek korábbi pozíciójukhoz képest.

A bérek alakulását a versenyszférában döntően piaci mechanizmusok alakítják, míg a költségvetési rend szerint gazdálkodók esetében az állami gazdaságpolitikának van meghatározó szerepe. *A kilencvenes években a közösségi szféra bérhátránya nőtt az átlaghoz és a versenyszféra kereseteihez képest.* 1992-ben az oktatásban a nemzetgazdasági átlaghoz képest a bérlemaradás 2 százalékot tett ki, ez 1999-ben 6 százalék körüli volt. Az egészségügyben a hasonló arányok 12, illetve 23 százalék. A kormányzati szektorban az évtized elején a

versenyszférához képest 30 százalék volt a bérelőny, amely 1998-ra 7 százalékra mérséklődött. A közösségi szférában az évtized folyamán a bérelőny bérhátránnyá változott. (A kormányzati szervezeteket figyelmen kívül hagyva viszont már az évtized elején sem volt bérelőnye a közösségi szférának a versenyszférához képest. Ez a kezdeti időpontban csak 1 százalékos elmaradást jelentett, ami az évtized végére 14 százalékosra nőtt (*Ékes* [2000]).

Az előbbi adatok nem számolnak a foglalkoztatottak létszámösszetételéből adódó torzító hatással. Az összehasonlítható munkakörben, azonos végzettséggel, gyakorlati idővel rendelkezőkre vonatkozó „mélyelemzés” már az évtized elején is 10-15 százalékos keresetkülönbséget mutatott a verseny- és a költségvetési szféra között (8. táblázat). Ezt a kereseti hátrányt nem indokolja a közösségi szolgáltatásokban dolgozók iskolázottsági színvonala, ellenkezőleg: itt magas és növekvő arányú a szellemi – és ezen belül a felsőfokú végzettségű – dolgozók aránya. Magyarázó tényező lehet viszont e foglalkoztatási területek erőteljes elnőiesedése, amely együtt jár a kereseti pozíciók romlásával. (Az okozati összefüggés persze fordított: a rosszul fizetett álláshelyeket a férfiak elkerülik.) A közösségi szférán belül is indokolatlan kereseti különbségek vannak aszerint, hogy a munkavállaló köztisztviselői vagy közalkalmazotti besorolásban végzi-e tevékenységét.

8. táblázat

A kormányzati és a közületi szektor keresetei a magánszektor kereseteihez képest (százalék)

Év	Nettó átlagkereset a magánszektor kereseteinek százalékában	
	kormányzati szektor	közületi szektor
1992	127,5	107,7
1993	119,0	100,4
1994	115,4	101,6
1995	110,1	96,0
1996	106,1	91,3
1997	104,7	90,9
1998	106,9	93,6

Forrás: KSH.

Tekintve, hogy Magyarországon a felsőfokú végzettségűek többsége közalkalmazottként, illetve köztisztviselőként dolgozik, a fent jelzett strukturális átalakulás is hozzájárult – az egyébként is gyenge kiinduló pozíció mellett –, hogy 1996-ban vásárlóerőparitáson számolva például az orvosok csak tizedét keresték EU-s kollégáik átlagának, miközben a szakmunkások esetében 30 százalék körüli volt ez az arány.

A versenyszféra keresetnövekedési dinamikája általában meghaladta a minimálbér növekedésének ütemét. Ez többféle következménnyel is járt: növekedtek a jövedelemkülönbségek, illetve a minimálbérnek az átlagbérekhez viszonyított aránya csökkent, s jelenleg is igen alacsony az EU átlagához viszonyítva. (Magyarországon körülbelül 30 százalék, az EU-ban átlag 60 százalék.) Ezen próbál változtatni a 2001 elejétől bevezetett 40 000 forintos minimálbér, amely nem a gazdasági fejlődés természetes velejárójaként alakult ki, hanem a politikai akarat kényszerítette ki.

A versenyszférán belül jelentős beralakító körülménynek tekinthető a külföldi működőtőke, ezen belül is a multinacionális vállalatok megjelenése. A kezdeti időszakban ez nagy valószínűséggel bérnövelő tényező, azonban később a valós verseny hiánya miatt bértabilizáló szerepet tölt be. Pozitív hatása a viszonylag stabil

foglalkoztatásban, a kulturált munkakörülményekben, a fejlett munkakultúra meghonosításában fejeződik ki. A külföldi és vegyes tulajdonú vállalkozásoknak az évtized közepére tehető szélesebb körű elterjedése nyomán a zömében külföldi tulajdonú vállalkozások esetében – az Országos Módszertani és Munkaügyi Központ (OMMK) átlagkeresetekre vonatkozó felmérése szerint – 1999-ben a segéd munkások 32 százalékos, a szakmunkások 59 százalékos, a már nem kezdő diplomások 27 százalékos, a középvezetők 156 százalékos és a magasabb szintű vezetők 138 százalékos bérelőnye figyelhető meg. A kiugróan magas keresetek a multinacionális cégek vezető beosztású munkatársai esetében jellemzők, ezek vannak legközelebb az anyavállalat bérszínvonalához.

Nagyon jelentős keresetdifferenciáló tényező a magyar gazdaságban is a beosztás szintje. Az OMMK becslése szerint az országos átlagkeresetet éves szinten hozzávetőlegesen 4 százalékkal emeli meg az álláslétszámhoz képest elenyészően kevés legfelső vezető fizetéseknek beszámítása.

A kereset és a iskolai végzettség szoros kapcsolatban áll egymással, a magasabb iskolai végzettség nagyobb keresetet biztosít, de ez az összefüggés erősebben érvényesül a versenyszférában, mint a közsférában (9. táblázat). A költségvetési szektor tartósan alulértékeli a diplomát, „visszaélve” azzal a helyzettel, hogy az itt dolgozó egészségügyi, pedagógus s részben közigazgatási végzettségű és gyakorlatú szakemberek csak korlátozott mértékben képesek a versenyszférában elhelyezkedni. Így a költségvetési szférában a munkaerőért folytatott verseny igen korlátozott: van, ahol szinte nincs is, sőt bizonyos területekre a túlkínálat jellemző.

A tíz főnél többet foglalkoztató gazdálkodó szervezetek és a költségvetési szféra esetében az alapfokú végzettségűek keresetét 100 százaléknak tekintve, a szakmunkásképző 24 százalékos, a középiskola 56, a főiskolai végzettség 119, az egyetemi 256 százalékos kereseti előnyt jelent. A kereseti többleten túlmenően a magasabb iskolai végzettség stabilabb munkaerő-piaci pozíciót is lehetővé tesz.

Az 1989-1999 közötti évtizedben igen jelentősen nőttek a területi különbségek (10. táblázat). 1989-ben a legfejlettebb közép-magyarországi régió kereseti előnye 8 százalék, s a legelmaradottabb Észak-Alföld hátránya 11 százalék volt, tehát a két szélső értéket mutató régió között a különbség 19 százalékpontot tett ki. *A keresetek regionális különbségének távolsága a kétszeresére növekedett 1999-re.* A korábban is fejlett Közép-Magyarország kereseti előnye több mint a háromszorosára emelkedett az országos átlaghoz képest (25 százalék), s a leggyengébb pozícióban lévő dél-alföldi régióé 16 százalékos lemaradást mutat. A két szélső pólus között tehát 41 százalékpontosra nőtt a különbség.

A régiók kereseti pozícióinak összehasonlításából kitűnik, hogy az első két helyen lévő régió megőrizte ugyan pozícióját, de köztük a távolság nőtt. A második helyen lévő Közép-Dunántúl hátránya a közép-magyarországi régióhoz képest a kezdeti 8 százalékpontos különbségről majdnem 30-ra nőtt! Nyugat-Dunántúl látványos fejlődése következtében az ötödik helyről a harmadikra jött fel, de még így is romlott a nemzetgazdasági átlaghoz képesti pozíciója. A dél-dunántúli és az észak-magyarországi régió leszakadása az országos átlaghoz képest 10 százalékpont körüli, a két alföldi régió pedig még hátrányosabb helyzetbe került.

Az átrendeződést számos strukturális tényező idézte elő. Példa jelleggel csak néhányat említünk ezek közül. A fővárosból és környékéről kitelepült a sok alacsony keresetű segéd munkást foglalkoztató ipar nagy része, s helyette a magas átlagkeresetű pénzügyi szolgáltatás, multinacionális kereskedelmi, szolgáltató és ipari nagyvállalatok központjai telepedtek le, illetve a relatíve magas keresetű központi államapparátus terjeszkedett. A Közép- és Nyugat-Dunántúl volt a multinacionális cégek gyártókapacitásainak fő letelepedési helye. Ezzel szemben Észak-Magyarországon a korábban magas kereseteket nyújtó, ne-

9. táblázat

A bruttó átlagkeresetek alakulása iskolai végzettség szerint 1999-ben

Legmagasabb iskolai végzettség	Versenyszféra	Költségvetési szféra	Nemzetgazdaság
	átlagkeresetei a nemzetgazdasági átlag százalékában		
8 általános vagy kevesebb	66,4	52,3	61,9
Szakkunskáképző- és szakiskola	79,3	61,5	77,0
Szakközépiskola	107,7	75,7	96,9
Gimnázium	107,4	80,3	97,4
Technikum	131,9	105,7	130,0
Főiskola	209,1	105,9	136,0
Egyetem	307,5	160,3	220,8
<i>Összesen</i>	<i>105,0</i>	<i>90,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Egyéni kereseti felvétel, Szociális és Családügyi Minisztérium, 1999.

10. táblázat

A keresetek alakulása a magyarországi régiókban*
(forint)

Év	Közép- Magyaró.	Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Magyaró.	Észak- Alföld	Dél- Alföld	Összesen
<i>Forint</i>								
1989	11 719	10 880	10 108	10 484	104 172	9 675	9 841	10 822
1992	27 172	22 174	20 975	19 899	20 704	19 563	20 047	22 465
1993	32 450	26 207	24 627	25 733	24 011	24 025	23 898	26 992
1994	43 010	34 788	32 797	31 929	31 937	31 131	31 325	35 620
1995	46 992	38 492	36 394	35 383	35 995	34 704	33 633	40 190
1996	58 154	46 632	44 569	43 015	41 439	41 222	41 208	47 559
1997	70 967	56 753	52 934	51 279	51 797	50 021	50 245	58 022
1998	86 440	68 297	64 602	60 736	60 361	58 208	58 506	69 415
1999	101 427	77 656	74 808	70 195	70 961	68 738	68 339	81 067
<i>Százalék</i>								
1989	108,3	100,5	93,4	96,9	96,8	89,4	90,9	100,0
1992	121,0	98,7	93,4	88,6	92,2	87,1	89,2	100,0
1993	120,2	97,1	91,2	95,3	89,0	89,0	88,5	100,0
1994	120,7	97,7	92,1	89,6	89,7	87,4	87,9	100,0
1995	116,9	95,8	90,6	88,0	89,6	86,4	83,7	100,0
1996	122,3	98,1	93,7	90,4	87,1	86,7	86,6	100,0
1997	122,3	97,8	91,2	88,4	89,3	86,2	86,6	100,0
1998	124,5	98,4	93,1	87,5	87,0	83,9	84,3	100,0
1999	125,1	95,8	92,3	86,6	87,5	84,8	84,3	100,0

* Bruttó havi kereset, május. Az adatok a költségvetésben dolgozókra, illetve a következő méretkategóriájú vállalatokra vonatkoznak: 1992–1994: 20 fős és nagyobb; 1995–1998: 10 fős és nagyobb; 1999: 5 fős és nagyobb. Teljes munkaidős alkalmazottak.

Forrás: OMMK Bt.

héz és kedvezőtlen körülmények között végzett fizikai munkára alapuló kohászat és bányászat túlnyomó többsége leépült, az Alföldön az ipar és a mezőgazdaság együttes válsága miatt igen szerény keresetnövekedési dinamika vált csak lehetővé.

A keresetek differenciálódásában ismételten teret nyer a *munkaerőhiány*, melynek bérfelhajtó hatása érezhető az érintett munkakörökben.

A szakszervezetek szerepe a bérek alakításában

A rendszerváltáskor létrejött a makroszintű érdekegyeztető fórum (ÉT), amelyben a kormányzati, a munkáltatói és a munkavállalói oldal általában évenként ajánlatjelleggel megállapodást kötött a versenyszféra átlagos bérnöveléséről és a minimálbérekről. A bérnövekedés átlagos mértékére a kormány, a minimálbérré pedig a munkavállalói oldal tett indító ajánlatot. Ez utóbbit a kormány törvény formájában kihirdette, de csak akkor, ha a munkavállalói és a munkaadói oldal kompromisszumra jutott egymással, mert egyébként a minimálbér maradt a korábbi szinten. Az utóbbi években átalakult az érdekegyeztető fórum oly módon, hogy a kormányzati akarat érvényesülésének ne lehessen akadálya e szervezet léte, ennek következményeként 2000-ben a kormány egyoldalúan megemelte a minimálbért.

A versenyszféra átlagos keresetnövelési mértékéről nem minden évben voltak képesek egyezségre jutni a tárgyaló felek. Az érdekegyeztető tanács megállapodásai „puha” jellegűnek mutatkoztak. Egyfelől a versenyszféra többnyire túllépte a megállapodásban javasolt bérnövelési mértéket, másfelől sokan dolgoztak a minimálbérnél alacsonyabb javadalmazás mellett. A multinacionális cégek képviselői nem vettek részt a tárgyalásokon, s nem is vették figyelembe annak ajánlásait.

A szakszervezetek a rendszerváltás után nehezen találták helyüket az új struktúrában, inkább saját belső problémáikkal voltak elfoglalva, s a dolgozók érdekeinek képviselete háttérbe szorult. A belső okokon kívül nem kedvezett érdekérvényesítő törekvéseknek a munkanélküliség növekedése, az elbocsátások általánossá válása sem. Részben ennek tudható be, hogy a központi bérmegállapodásokat kevés és szegényes tartalmú ágazati, illetve vállalati szintű megállapodás (kollektív szerződés) megszületése követte. Számos vállalatban sem középszintű bérmegállapodás, sem kollektív szerződés nincs. A bérkövetelések elérése érdekében csak a vasutas szakszervezetek szerveztek rendszeresen országos jelentőségű sztrájkokat.

A költségvetési intézmények bérnövekedését egyfelől szigorú költségvetési előírások szabályozzák, másfelől a költségvetési vita részeként dől el e szektor béremelkedésének mértéke. A versenyszférában működő szakszervezetek sem voltak képesek a bérharcban jelentős szereplővé válni az elmúlt tíz évben, de ez fokozottan elmondható a költségvetési szférában működő szakszervezetekre. Jogaikat és mozgásterüket mind a kormányzat, mind a munkavállalók korlátozták az elmúlt évek során.

A keresetek alakulásának tényezői az EU-csatlakozás után

A korábban csatlakozó, lemaradó bérszintű országok tapasztalatai nem túl erős fogódzót jelentenek számunkra, hiszen az EU-országok bérszínvonalához való közelítés igen tarka képet mutat. Van, ahol gyakorlatilag megmaradt a távolság (valutaparitáson), s van, ahol látványos volt a felzárkózás a kezdeti években. Nehéz annak eldöntése, hogy a belépés ténye idézett-e elő ilyen dinamikus utolérési effektust, vagy egyéb tényezők, a kedvező konjunkturális viszonyok, illetve a gazdaság modernizációjának más indítatású folyamatai. Látni kell azt is, hogy a felvételt követő utolérés az országok többségében egy idő után

megállt, sőt ismét lemaradási tendenciák mutatkoztak az EU átlagához képest. Mindenekelőtt azonban azt kell figyelembe venni, hogy megváltoztak a nemzetközi és hazai gazdasági jellemzők, a korábbi bővítési hullámok feltételrendszeréhez képest alapvetően más világgazdasági helyzetben kerül sor a jövőben csatlakozó országok felvételére.

A következőkben megkíséreljük számba venni azokat a tényezőket, amelyek az elkövetkező időszakban – így a várható EU-csatlakozás körüli időszakban – hatást gyakorolhatnak a magyar kereseti viszonyok alakulására.

1. *A kormányzat korábbi terveiben a GDP volumennövekedésének felét kitevő reálkereset-emelési előirányzatok szerepeltek. Ezt alapul véve az optimista változatokban szerelő 5-6 százalékos GDP-bővüléshez 2,5-3 százalékos évi reálkereset-emelkedés tartozik. Az idei év tapasztalatai azonban óvatosságra intenek: a GDP várhatóan kedvező alakulása nem teremti meg automatikusan a reálkeresetek emelkedésének feltételeit és lehetőségét. A nemzetgazdaság egészének reálkeresete 2000-ben egy százalék körüli mértékben emelkedett, miközben a GDP növekedése 5 százalék feletti volt.*

A magyar gazdaság az elmúlt néhány évben viszonylag kedvező világgazdasági körülmények között fejlődhetett, ezek közül kiemelkedően fontos volt az energiahordozók árának és az élelmiszeráraknak a kedvező alakulása. Ez hozzásegített az infláció mérsékléséhez és ezzel párhuzamosan a nominális keresetnövekedési ütem lassulásához is. E téren kedvezőtlen változások észlelhetők, amelyek a reálkereset-növekedés további feltételeit elbizonytalanítják.

2. *A kormány a költségvetés tervezése során 2001-től 40 000 forintos, 2002-től 50 000 forintos minimálbér bevezetésére tett ígéretet. Szakértői becslések szerint a 40 000 forintos minimálbér megvalósítása a jelenleg érvényes kereseti arányok megtartása mellett hozzávetőlegesen 300 milliárd forintos bértömeg-emelkedéshez vezetne, amelynek forrásai nem látszanak, különösen a költségvetési szférában.*

A kereseti arányok eltorzítása, a magasabb iskolai végzettség, nagyobb tapasztalat kiszorítása a bérezési rendszerből, az egyenlődsdi újraélesztése a szocializmusból ismerős teljesítményproblémák feléledését, bizonyos magasán képzett, értelmiségi rétegek körében a migráció felerősödését válthatja ki egy olyan időszakban, amikor Magyarországnak is nagy szüksége lenne a kiművelt emberfőkre. A tudásalapú információs társadalomba nehéz átkerülni minimálbér közeli javadalmazás mellett.

A minimálbér ilyen nagy léptékű emelése rendkívül jelentős reálkereset-növekedést idéz elő az érintett körben, mérsékli az átlagkereset és a minimálbér között jelenleg fennálló igen nagy különbséget. A versenyszféra azonban nagy valószínűséggel részben ki fog térni ennek megfizetése elől (normarendezéssel, látszólagos részmunkaidős, éven belüli egyenlőtlen idejű foglalkoztatással, alvállalkozói statusban történő foglalkoztatással stb.). A költségvetési szférában pedig a minimálbér-emelés tovább növeli az amúgy is jelentős feszültségeket, mert elveszi a lehetőséget más csoportok bérfeljlesztése elől.

3. *Közvetlenül az EU-csatlakozás előtti és utáni években feltehetőleg az egész nemzetgazdaságot érintő általános bérszínvonal-emelkedés következik be, de a magyar gazdaság bérköltség-versenyképessége továbbra is fennmarad, bár csökken az ilyen természetű előny az EU átlagához képest. A bérnövekedés mértéke várhatóan az iparban, az egészségügyben és az oktatásban lesz a legmagasabb. A gazdaság a következő tíz évben is iparvezérelt lesz, ezért továbbra is kiemelkedő fontossága lesz az ipari keresetek várható alakulásának. Az iparban a legfőbb húzóerőt a multinacionális vállalatok képviselik, amelyek jelenléte szerényen bővülő lesz, cserélődésük viszont felgyorsul. Egyes vizsgálatok szerint a multinacionális cégekben foglalkoztatottak költségei durván 30 százalékat teszik ki az anyaországbelieknek, ugyanakkor a teljesítmények 50-60 százalékát teszik ki annak. A multinacionális cégek nagy valószínűséggel csak akkor fogják emelni a keresetek színvonalát reálértékben, ha a teljesítmények nőnek.*

Feltételezésünk szerint a *kis- és középvállalatok* egyre nagyobb része képes teljesítményeinek tartós növelésére. A közterhek mérséklődése feltehetően hatással lesz arra, hogy e körben is átlagon felüli mértékben emelkedjenek a legális jövedelmek. Az építőiparban, kereskedelemben, mezőgazdaságban a gazdaság „kifehéredésének” függvényében nőhetnek a keresetek, de semmiképpen sem számíthatunk átlagon felüli keresetnövekedésre. A pénzügyi szolgáltató szektorban – főleg annak vezetői rétegében – a bérek a teljesítményekhez képest magasak, ezért itt lassuló ütemű növekedésre lehet számítani. Az oktatásban és az egészségügyben valószínűleg már a csatlakozást megelőzően elkerülhetetlen lesz egy általános, jelentős keresetemelkedés biztosítása. Ellenkező esetben joggal lehet tartani attól, hogy a jól képzett szakemberek – például a fiatal orvosok – tömegesen jelennek meg a magasabb bérszínvonalú EU-országok munkaerőpiacán.

4. *Az országon belüli regionális keresetkülönbségek mérséklésére a következő tíz évben kevés az esély, jó esetben az várható, hogy nem nyílik tovább az olló.* A regionális különbségek alakulását befolyásolja, hogy a *keresetek emelkedése és az iskolázottsági szint* között továbbra is erős marad a kapcsolat. Ezzel összefüggésben két problémára kell felhívni a figyelmet. Egyfelől igaz, hogy a hivatalos regisztráció szerint a felsőfokú oktatásban az érintett korosztályok fele részt vesz, és ezzel a felsőfokú képzés tömegesnek tekinthető. A képzés azonban differenciálódik, s a bérezési gyakorlat feltehetőleg nem ismeri majd kiemelten el az akkreditált képzési formát, továbbra is az egyetemi s részben a főiskolai végzettség számít majd igazán bérnövelő tényezőnek. A magas képzettségűek pedig továbbra is a fejlettebb országrészekben igyekeznek munkát vállalni.

5. *A kereseteket alakító strukturális elemek közül meg kell még említeni a nemek eltérő bérezéséből adódó hatást.* Noha a Szociális Karta tiltja a diszkriminációt, tudjuk, hogy jelenleg is van ilyen differencia, és legfeljebb annak csökkenésére számíthatunk. A nyugdíjkorhatár egységesen 62 évre emelése azt jelenti, hogy az elkövetkező években megnő a foglalkoztatottakon belül az idősebb női munkavállalók részaránya, ami várhatóan csökkenteni fogja a kereseti szintet. Az viszont, hogy a fiatal korosztályokban a nők iskolázottsági szintje magasabb, mint a férfiaké, hozzájárulhat a nemek közötti keresetkülönbségek mérséklődéséhez, különösen azért, mert a fiatal nők magas hányada várhatóan az üzleti szférában helyezkedik el.

*

Magyarországon a *keresetek* szintje jobban elmarad az EU-átlaghoz képest, mint a GDP szintje (hasonló helyzet EU-országban is előfordul, így például Franciaországban és Portugáliában, ezekben az országokban azonban az elmaradás mértéke kisebb). A magyar átlagkeresetek valutaárfolyamon számolva az EU-átlag 10 százalékát, míg vásárlóerőparitáson annak csak 30 százalékát érik el. Az összes munkáltatói közterheket is tartalmazó munkajövedelem vásárlóerőparitáson körülbelül az EU átlagának 40 százalékát jelenti. A *bérek felzárkózásának* – a magyar gazdaság teljesítményének növelésén kívül – *feltétele az élők munkajáradékos költségeinek mérséklése* és az, hogy az igen szerteágazó részelemből összetevődő *munkavállalói jövedelmeken belül a bérek részaránya* növekedjen.

A bérek után fizetendő közterhek mérséklése nem jelentheti a közkiadások finanszírozhatóságának a veszélybe kerülését, s ezért a *vállalkozók számára csak akkor csökkenhetnek a terhek*, ha erre a gazdasági növekedés megteremti a forrásokat, illetve ha *szűkül a sűrűfekete gazdaság, nő a közterheket fizetők köre*. Ez az *alacsony foglalkoztatási szint és a legális munkavégzés* növelésével érhető el.

Az EU *nem ír elő* szabályokat a társult, leendő EU-országok bérszínvonalára. Annál inkább sem, mert az EU versenyképességi színvonalát javítja az alacsonyabb átlagbér-

szint. Ha ehhez hozzátesszük, hogy az alacsony bérek viszonylag jól képzett munkaerőt értenek, ez kétszeres előny az EU mint egységes piac számára is.

A bérek színvonalának viszonylagos elmaradottsága ugyanakkor hátrány is az EU szempontjából, mert csökkenti a belső vásárlóerőt. A nagy bérszínvonalbeli különbségek társadalmi feszültségeket indukálnak: egyes EU-országokban magas a munkanélküliség, erősek a munkahelyeket és a bérszínvonalat védő szakszervezetek. Portugália és Spanyolország példája szerint azt tekintik már elfogadható elmaradásnak, ha az EU kereseti szintjének legalább 60-70 százalékát eléri az újonnan csatlakozott országok bérszintje. Erre vonatkozóan azonban semmiféle formális előírás nem létezik, illetve egyáltalán nem bizonyított, hogy az elvándorlás elsősorban ennek mértékén múlna.

A következő években Magyarországon a nemzetgazdasági és feldolgozóipari *termélekenység* – mivel a GDP növekedési üteme jelentősen meghaladja az EU átlagát, a foglalkoztatás pedig csak kissé bővül – az 1993 óta tartó gyors ütemnél alacsonyabb ütemben, de az *EU-átlagánál továbbra is gyorsabban nő*. Ez megalapozza a *reálkeresetek viszonylag dinamikus növekedését*.

Az EU-hoz történő közeledés során mindenképpen *erősödni fog a bérek emelésére irányuló hazai és külföldi nyomás*. Egyrészt a bérvitákban egyre inkább erősödik a felzárkózási igény. Másrészt, ha az EU-csatlakozás előtt túl nagy a különbség a magyar átlagbérszínvonal és az EU-átlag között, akkor a tárgyalópartnerek átmenetileg kérhetik a magyar munkavállalók szabad mozgásának korlátozását. Harmadszor van egy olyan EU-irányelv, amely szerint a minimálbér az átlagbér legkevesebb 68 százaléka lehet. 2001-től Magyarországon ez az arány 40-45 százalék körül lesz.

Az eltérő foglalkoztatási struktúra és a magyar lakosság többségének csekély nyelvtudása miatt *nem várható a tömeges külföldi munkavállalás*, még akkor sem, ha azt a csatlakozási feltételek lehetővé tennék.

Egyelőre nehezen becsülhető, hogy a nem kompetitív szférában, azon belül is mindennek előtt az oktatásban és az egészségügyben milyen mértékű hatást gyakorol az EU-csatlakozás a bérekre. Itt (belső okokból is) szintén az átlagosnál nagyobb bérnövekedés várható.

A bérek nemzetközi összehasonlítások alapján megállapított alacsony szintje s ebből következően indokolt növelésük kedvezőtlenül befolyásolja a magyar gazdaság *versenyképességét*. Kormányzati oldalról ez némiképpen ellensúlyozható lenne a munkáltatók és munkavállalók által fizetett közterhek mérséklésével. Mivel azonban a magyar átlagbér-színvonal elmaradása az Európai Unió országaihoz képest igen jelentős, az alacsony bérszínvonalból eredő versenyképességi előny – figyelembe véve a bérfelzárkózás hosszú időigényét – még igen sokára tűnik el. Kétségtelen azonban, hogy azoknak a vállalatoknak a versenyhelyzete javul a jövőben, amelyek képesek arra, hogy az alacsony bérszintre épített versenystratégiájukat ártértékeljék és más versenyképességi tényezőket helyeznek előtérbe, így a korszerű technikai alkalmazását, az emberi erőforrások fejlesztését, a korszerű vállalatvezetési módszerek alkalmazását stb., alkalmazkodva ahhoz is, hogy az árfolyam-politika mozgásteret szűkül.

Hivatkozások

- DARVAS ZSOLT-SIMON ANDRÁS [1999]: A növekedés makrogazdasági feltételei. MNB Füzetek, 3. sz. ECONOMIC OUTLOOK [2000]: Economic Outlook. No. 68. december, OECD, Párizs.
ÉKES ILDIKÓ [2000]: A kormányzati közületi és privát szektor bér- és kereseti arányai. Ecostat, Budapest.
GÁCS ENDRE [1999]: Kísérlet a bérszínvonal összehasonlítására. Statisztikai Szemle, 9.sz.
OECD [1998]: National Accounts. Main Aggregates. 1960-1997. Vol. 1.
TAXING WAGES [1999]: Taxing Wages, 1997-1998. OECD, Párizs.
THE TAX/BENEFIT... [1998]: The tax/benefit position of employees, 1995-1996. OECD, Párizs.